

FRÅN FOLKSKOLLÄRARE TILL ADJUNKT

Börje Larsson

Mitt namn är Börje Vilgot Larsson. Jag är född i By sn i Värmland 1 augusti 1926, så jag är alltså pensionerad lärare sedan 1991. By socken ingår numera i Säffle som var min hemstad. I Säffle låg och finns fortfarande ett pappersbruk, Billerud hette det då, och min pappa var arbetare på bruket. Han var född 1896 i Ny sn ute på Värmlands Näs, så han var hemma i bygden. Hans förfäder – och mina – hade levt som bönder i många generationer tillbaka, åtminstone från 1700-talet. Min mor var från Malmö och född 1899 och hennes förfäder var torpare och drängar på skånska slott ända från 1700-talet. Att hon hamnade i Värmland berodde på att hon i sin ungdom var anställd i Frälsningsarmen och blev placerad vid Frälsningskåren i Säffle. Genom släktforskning under senare år har jag kunnat göra antavlor över mina förfäder.

Barn- och ungdomstid, utbildning

Under 1930-talet bodde familjen i en egen villa utanför Säffle. Jag hade också en bror född 1931, som alltså var fem år yngre. Huset hade min far byggt själv – med viss hjälp av min farfar – men hans lön som arbetare på bruket var inte så stor. Det var ju också trettioalet med arbetslöshet och ekonomisk depression, så marginalerna var mycket små. Som barn märkte man kanske nöden mest på de luffare som ofta knackade på och bad om mat eller försökte sälja något t ex skosnören.

Pappas lön räckte till hus och bostad, mat, kläder och övriga förnödenheter men inte till mer eller mindre onödiga och lite lyxiga utgifter som t ex resor. Min första längre resa var en skolresa till Göteborg när jag gick i sjätte klass 1939. Samma sommar reste också hela familjen till släktingarna i Malmö.

De utfärder som förekom annars var med cykel eller buss till badplatsen. Till fritidsnöjen hörde även söndagsskolan, som flertalet barn

i samhället deltog i. Där ordnades möten, julfester, "julgransskakningar", och sommarfester på missionskyrkans sommargård vid Harefjorden. Dit reste man i grupp med en större motorbåt.

Med mina kamrater i bostadsområdet lekte jag flitigt. Vi lekte kurragömma, hade indianlekar i skogen, sysslade med idrott och fotboll, skidor och skridskor, som var av enklaste slag. Någon egen cykel ägde jag inte förrän vid 11-12 års ålder, och det var en begagnad damcykel, men jag hade ju lärt mig cykla tidigare på pappas eller mammas cykel.

På vår gård hade vi höns och kaniner, som jag skulle skaffa mat till, och i trädgården fanns det snart odlingar av grönsaker och bärbuskar i den nyanlagda trädgården efter husbygget 1931.

Min skola var Annelunds skola som låg 1 km från vårt hus, så dit gick jag dagligen eller sprang på den stora vägen in mot stan. Där gick jag i sex år; i småskolan för en "fröken" och i folkskolan för en "magister". En stabil och trygg miljö år efter år. Klassen var på 38-40 elever, och magistern var sträng och krävande. Rottingen eller käppen fanns till hands och kom väl att brukas någon gång. I varje fall dängde magistern pekpinnen i katedern så flisorna rök.

Klass 2 i Annelunds skola, Säffle, 1935. Börje sitter som nr två fr.v. i första raden.

Av själva undervisningen har jag få klara minnesbilder. Den var nog ganska enahanda; skriva, räkna, läsa och traggla. Vi skrev rättskrivning med stålpena och bläck. Bläckhornet stod i sin fördjupning i skrivfacket på pulpeten. Man doppade sin penna i det och försökte forma bokstäverna i övningsboken. Stålstiftet sprätte till och stänkte bläck över sidan och förstörde hela arbetet. Fram med läskpapperet som fanns i skrivboken och torka upp bläcket så det gott gick.

Vi hade teckning och målade med vattenfärger, motiv från naturen med gråa moln, regn och åska. I slöjden gjorde vi nyttosaker. Redan i trean var det syslöjd, där vi sydde en liten duk med korsstygnbroderi och sedan ett blått förkläde att använda i träslöjden under de kommande åren. Där gjorde vi bl a skärbräde, ljusstake, pennställ och ett skrin med lock. Sakerna betsades i granna färger och lackades.

Skolhuset var en tegelstensbyggnad i tre plan med ett klassrum för varje årskurs, så det fanns 5-6 lärare där. Skolan som var en A-skola, ingick i ett större skolområde, där centralskolan fanns i "stan" med expedition och överlärare. Denne man hade också en del undervisning och kom till vår klass varje vecka och undervisade oss i geografi. Skolan används faktiskt fortfarande idag, 1998, och den byggdes 1914.

Trots enkla levnadsförhållanden minns jag trettioalet som en lycklig tid. Somrarna var soliga och varma och på vintrarna var det snö och is, som gav möjligheter till skidåkning, och skidsko.

Efter sommaren 1939 började jag i realskolan i Säffle. Bara några dagar senare, 1 september, bröt kriget ut som skulle sätta sin prägel på ens tillvaro under många år framåt. Vid samma tid hade min far fått ett arbete i Nynäshamn och redan begett sig dit och efter ett par månader flyttade hela familjen efter. Jag bytte skola och fortsatte i den kommunala realskolan i Nynäshamn. Kriget och upprottet blev gränsen mellan en lugn barndom och en orolig ungdomstid.

Efter ett par år i skolan slutade jag, för det behövdes inkomster, och började i en yrkesskola för verktygsmakare. Det skulle leda snabbare till ett arbete som gav en lön. Det visade sig dock att verkstadsarbete inte passade mig, så efter nästan två år var det dags för ett nytt avbrott. Jag hade stort intresse för natur och arbete utomhus, så jag fick ett arbete som praktikant i skogsbruket. Ambitionen var dock att utbilda mig till skogsvaktare eller jägmästare, och då behövdes det teoretiska kunskaper. Det räknade jag med att få på korrespondensstudier. Gans-

ka snart anmälde jag mig till en realexamenskurs på NKI-skolan i Stockholm och satte igång med breven. Jag jobbade hela dagarna och läste matematik, svenska, engelska, tyska, franska och alla de andra realskoleämnena på kvällar och helger. Detta var ganska vanligt för många ungdomar runt om i Sverige på den tiden. Varje år avlade hundratals flickor och pojkar i tonåren och lite äldre real- eller studentexamen vid NKI och Hermods.

En längre sjukdomsperiod avbröt mitt skogsarbete och även studierna ett år men 1945 kunde jag få mitt realexamensbetyg som privatist. På grund av sviterna efter sjukdomen blev det dåligt med skogsplanerna för en tid, och jag fick ta lättare arbete på kontor ett par år. Så kom värnplikten 1947-48 och då måste jag ta ställning till mina fortsatta utbildningsvägar. Skogen klarade jag inte, det var klart.

Under alla tonåren hade jag varit aktiv som scout och som ledare och tanken på ett läraryrke låg nära till hands. Jag bestämde mig för det och sökte till seminariet i Uppsala 1948 och blev antagen. Därmed började livet bli mer stabilt igen.

Folkskoleseminariet

Från 1941 då jag hoppade av realskolan till 1948 hade jag varit ute i arbetslivet mer eller mindre hela tiden i verkstadsarbete, skogsarbete, kontorsarbete men studievevanan hade jag uppehållit hela tiden genom brevstudierna. Efter realen hade jag också påbörjat en studentkurs på NKI, men när jag väl var framme vid seminariet kunde jag avbryta den.

Jag gick den 4-åriga linjen. En del kamrater var väldigt unga, 17-18 år, och hade just tagit realen, andra var 28-30 år och hade yrke och familj. Med mina 22 år var jag i mitten. Det finns ingen anledning att redogöra för de fyra åren här. För mig var det en ny värld att komma in i. Mycket studier, läxor och prov men det var roligt. Många lärare var intressanta och kunniga och satte djupa spår både som människor och undervisare. Miljön i Uppsala var spännande att uppleva för den som kom från landsbygden. Konserter i Universitets aula, teater på Uppsala stadsteater, studentliv och fester på seminariet och studentnationer samt kamratlivet. Man lärde känna likasinnade, som sedan blev ens goda vänner för livet.

Folkskollärare 1952

I maj 1952 tog jag examen och var färdig folkskollärare. Äntligen var jag framme vid målet att söka jobb som lärare – 26 år gammal. I Uppsala fanns det ett talesätt "Uppsala är bäst!" och det kändes faktiskt svårt att lämna staden efter fyra år, men att få lärarjobb i Uppsala var inte lätt som nyutexaminerad – om man inte hade högsta betyg A i undervisningsskicklighet. Man sökte ju tjänst på sina betyg, som räknades om till en poängsumma av ämnesbetygen och tjänsteår.

Redan under det sista seminarieåret hade jag anslutit mig till Folkskolläraryrkesförbundet som det hette då, och i medlemstidningen fanns platsannonserna, som lästes noga. När höstterminen 1952 började fick jag ett sjukvikariat i Sala. Närmare "Upp-Sala" än så kom jag inte!

Första lärartjänsten

I Sala fick jag ta hand om en 5:e klass och ställdes för första gången inför min egen klass. Det är nu nästan femtio år sedan, så minnena har suddats ut i hög grad. Eleverna var 11 år och i sin mest "positiva" ålder för att ta till sig kunskaper, att vara spontana, nyfikna och intresserade och okritiska mot lärare och skolan. Det var pedagogik enligt tidens folkskolemodell. Läroplanen som gällde var i stort den som kallades 1918 års skolstadga. Men genom att jag var nybliven magister och hade fått lite nya idéer om grupparbete och dylikt, så blev det väl ändå en viss förnyelse. De flesta elever är numera en grå massa men det fanns en, som jag minns väl – en liten spröd flicka som kom att bli den elev som jag hade kontakt med den längsta tiden efter skolans slut. Ändå var hon inte kvar i klassen hela höstterminen, för hon flyttade i november till Japan! Det var en lång resa på den tiden. Hennes föräldrar var missionärer och skulle bosätta sig i Japan för att fortsätta sitt missionsarbete. De hade under kriget varit i Kina och där föddes Margareta. De upplevde revolutionen och Maos krig och det var kanske den lilla flickan som gjorde att de klarade livhanken. Resan till Japan gick med båt och tog 5-6 veckor. Margareta kom i en amerikansk skola där och började genast skicka brev till mig och det fortsatte hon med i över 30 år. Breven var till en början på svenska men efter ett par år blev det på engelska. Ibland med inslag av japansk text. Hon lämnade Japan efter några år och bosatte sig i USA, där hon troligen lever och verkar fortfarande. Tyvärr har vår kontakt brutits.

En stor händelse vid den första anställningen var att hämta ut sin första månadslön på banken i Sala. Under mina tidigare jobb på 40-talet hade förtjänsten aldrig varit högre än ett par hundra kronor i månaden och då i september 1952 kunde jag kvittera ut 904 kr. Det var en chock att få så mycket pengar, tyckte jag då. Sista året på seminariet var studielånet 1500 kr för året. Mat och logi kostade 95 kr i månaden, vill jag minnas. Så det var en stor förbättring. Men jag var extra anställd och lön för arbetsdagen och vikariatet gällde för en termin, så till julen stod jag utan tjänst igen. Jag fick lämna min trevliga femma och med hjälp av platsannonserna hamnade jag i Södertälje.

Den fortsatta karriären i skolan

Södertälje stad hade ett väl utbyggt skolväsen och en progressiv skolchef. Det var ju långt före enhetsskolans införande men i Södertälje hade man redan åk 9, som eleverna kunde välja frivilligt. Annars var skolplikten bara till åk 8. För mig blev det första kontakten med högstadiet. Jag blev placerad på en åttonde klass i en mindre skola i utkanten av staden. Många studiebegåvningar hade då fallit ifrån och fanns i läroverket, så det var en ganska strulig klass med praktisk-ekonomisk inriktning, där karaktärsämnena var maskinskrivning, bokföring och slöjd.

Jag undervisade bara i en del ämnen som modersmål, historia, kristendom, hälsolära, gymnastik och engelska. Hade också engelska i en frivillig nionde klass i den nybyggda Mariekällskolan, där skolchefen fanns. I ännu en skola i en annan del av staden hade jag modersmål och engelska i en sjätte klass. Min skoldag var därför splittrad av förflyttningar per cykel åt olika håll i stan, så det blev i längden en ganska tröttsam tillvaro. Från seminariet hade jag behörighet att undervisa i engelska i folkskolan men här kom min tjänst att bestå av 20 timmar engelska i veckan. Engelskan i åk nio krävde ju ganska mycket. Vill minnas att var deras tredje år med språket, så de hade ju kommit ett stycke, men det gick att klara även det.

Vid den här tiden fanns det inga ämneslärare i folkskolan ännu, så folkskollärarna måste klara av de ämnen som senare blev akademikernas eller de vidareutbildade folkskollärarnas uppgifter. Adjunkterna på läroverk och realskolor gick ogärna över till enhetsskolan när den började byggas ut och realskolorna avvecklades. Här uppkom en

skiljemur mellan de gamla folkskollärarna och akademikerna, som fanns kvar i många år framåt. Frågan är om motsättningarna ännu idag 1998 är helt borta. Jag blev kvar i SL som adjunkt under alla mina lärarår men trodde nog att jag skulle få vara med om en sammanslagning av SL och LR. Vi måste dagligen samarbeta och gjorde det mycket bra. Varför kunde vi då inte vara i samma fackförbund? Det skulle ha betytt mycket för skolan och lärarnas status i fortsättningen. Framför allt försvagade det våra löneförhandlingar, när SL-lärarna togs ut i strejk, medan LR-lärarna var kvar i skolan och tog hand om eleverna. Det motsatta inträffade ett par tillfällen. Det upplevde jag som ett stort misstag, men frågan är vems felet var? Båda lärarförbunden var prestigebundna och kunde inte samarbeta.

För att återgå till min egen klass i Södertälje, "Kringelstan", hade jag också idrott och gymnastik med pojkarna. Medan det ännu var vinter höll vi till på spolade isbanor och jag försökte vid något tillfälle att få dem att spela bandy. Det möttes med stort förakt. Södertälje hade redan då ett landets bästa ishockeylag med välkända stjärnor, så där skulle jag inte komma med "nåt fjantigt bandyspel", fick jag veta. Fram på våren blev det utomhusidrott på idrottsplatsen, för gymnastiksal hade vi inte tillgång till. Vi hade dock god kontakt, men det gällde att inte vara alltför teoretisk och rätta kraven efter vad de kunde klara av. En god erfarenhet för framtiden för mig. Efter en denna splitttrade och rätt krävande lärartjänst, sade jag dock tack och adjö till Södertälje i fortsättningen.

Feriearbete

Som ovan nämnts hade jag som extralärare arvode för varje arbetsdag, så när sommarlovet kom, upphörde också inkomsterna. Sommaren efter seminariet hade jag gått en kurs för fornlämningsinventerare vid Riksantikvarieämbetet. Man blev sedan anställd under sommaren och fick sig tilldelad en socken att inventera för den ekonomiska kartan. Flera år framåt använde jag sommarlovet för detta arbete och kom då att vistas i Sörmland, Uppland, Västergötland och Hälsingland. Det var ett intressant arbete att strosa runt i bygderna, leta upp fornlämnningar av olika slag som stensättningar, högar, resta stenar, fornborgar, husgrunder m m från gångna tider och rita in dessa på kartor, flygbilder i skala 1:10000, som sedan infördes på den viktiga ekonomis-

ka kartan. Det var en blygsam betalning, 20-30 kr i traktamente per dag, men man överlevde även på det.

Lärartjänst i Västerhaninge kommun

Till höstterminen 1953 blev jag anställd i Västerhaninge kommun som lärare för en klass 6 i centralskolan i Tungelsta, och när jag nu ser tillbaka, kan jag konstatera, att i denna kommun blev jag fast för resten av min lärartid, i 38 år – dock med vissa avbrott. Västerhaninge kommun gick 1971 upp i Haninge kommun.

Tungelsta var då kommunens tätort, för där fanns trädgårdsmästarna med sina växthus med många anställda och boende. I Västerhaninge finns kyrkan och fanns då kyrkskolan, apoteket och kommunalkontoret, men den största och nybyggda skolan hade man lagt där barnen var flest. Förändringen stod dock för dörren och redan efter ett år stod nästa nya skola färdig i Västerhaninge samhälle, där hyreshusen började växa upp. I den nya Ribbyskolan fortsatte min tjänstgöring under de kommande åren.

Barnen i min Tungelstaklass kom från dessa trädgårdsmästarfamiljer, i regel små familjeföretag men också från jordbrukare och andra småföretagare. De var redan vana vid arbete och ofta gick trädgården i arv till nästa generation. Flera av de elever jag hade i denna klass tog över trädgården i vuxen ålder och finns än idag kvar som odlare av t ex rosor eller begonior. Trädgårdsnäringen har dock utsatts för hård rationalisering och nedläggning av de små trädgårdarna.

Vid läsårets slut fick jag i denna klass sex uppleva en examen med blomsterdekorationer som jag aldrig sett make till varken förr eller senare. Klassrummet var fyllt med blommor av alla de slag från trädgårdarna. Det var rosor i alla former och färger, kallor, vårblommor och syrener. Själv förädrades jag ett rosenträd i present. Klassen hade övat in ett historiskt teaterstycke med tal, sång och musik om Gustav III's tid. Där fanns Carl Mikael Bellman och Ulla Winblad och kungen i rokokokläder bland alla de vackra blommorna och föräldrarna uppradade längs väggarna i klassrummet.

Undervisningen under året hade varit den traditionella med lektioner i alla ämnen, även engelska. Läxor och prov i räkning, rättskrivning och uppsats. Rättskrivningen kom igen regelbundet varannan vecka. Det var läxa på en text, skrivprov efter diktamen, rättning av

felen och läxa på de ord som var felstavade. För de flesta i klassen var det väl en nyttig innötning av orden, men några elever klarade det inte trots ständiga övningar. De hade alltid de flesta felen på grund av sina läs- och skrivsvårigheter, som de inte fick någon speciell hjälp med. Det fanns ännu inte någon speciallärare i skolan och själv hade jag varken tid eller kunskaper för att hjälpa dem på bästa sätt. Uppsatsskrivning var ett viktigt moment i modersmålsämnet. Här är några av de ämnen de fick skriva om:

- En natt i skogen
- En resa i Medelhavsländerna
- Min födelsedag
- Med pappa på jakt
- Med mamma i köket
- Vår skogskoja

Tal- och läsövningar var ett annat viktigt moment. Både högläsning och tyst läsning övades. I regel var flickorna mycket duktigare och mera språkligt utvecklade än pojkarna. Ett par pojkar fick AB eller A medan flera flickor hade höga betyg. Vid årets slut gjordes standardprov för folkskolan i modersmål och räkning och de var mycket detaljerade och omfattande och gav en ledning för betygssättningen i åk 6. En del elever skulle söka till realskolan på sina betyg.

I orienteringsämnena försökte jag variera pedagogiken lite mera. Vi hade grupparbeten, t ex när vi läste om Afrika. Två pojkar och två flickor i en grupp behandlade "Öknerna" med bilder och text som redovisades för klassen. Andra hade "Stäppen" eller "Djungeln". En grupp gjorde en reliefkarta i papper-maché av hela kontinenten.

Mitt personliga intresse hade sedan länge varit djur och växter – vilket så småningom ledde fram till adjunktstjänst i biologi och geografi – och det blir ju lätt så att lärarens speciella kunskaper påverkar undervisningen. Kan jag spela eller sjunga är det en stor tillgång i undervisningen. I mitt fall blev det lite extra av naturstudier. Vi gjorde utflykter eller exkursioner till skog och sjö och tittade på fåglar och växter. Under mina högstadieskolor hade jag under lång tid 6-8 klasser i veckan eller ca 200 elever och jag kan med säkerhet påstå att alla mina klasser under nästan 40 år har varit med om någon eller några biologiexkursioner.

Under folkskoleåren på 50-talet skulle man alltid börja skoldagen

med morgonbönen. 10 min var avsatt i schemat enligt läroplanen för denna. Måste erkänna att den var ett prövande moment att klara av varje dag. Visserligen var min musikaliska förmåga bristfällig både vad det gällde att spela på orgeln eller att sjunga morgonpsalmen. Det skulle också vara bön och bibelläsning och någon kristlig tolkning av text och moralfrågor. Vad det gällde sången så fanns det i regel duktiga stämmor bland eleverna och med hjälp av melodistämman på orgeln blev det i regel en psalm sjungen som "Din klara sol.." eller "Morgon mellan fjällen". När enhetsskolan infördes försvann successivt "morgonbönen" även om "morgonsamlingen" stod kvar på schemat långt fram i tiden i annan utformning.

I Centralskolan i Tungalsta fanns skolexpeditionen med en överlärare, skolsköterskemottagning, slöjdsalar och skolkök. Det fanns ju flera mindre skolor med bara en eller två lärare ute i bygden och i skärgården på Muskö. I Centralskolan var vi 7-8 lärare och när hela lärarkåren var samlad vid terminsslut var vi ca 15 stycken. Flera av de äldre var typiska "bygdeskollärare" som hade skött det mesta i socknen, som kommunalordförande, organist, ledamot i barnavårdsnämnd

Klass 7 i Ribbyskolan i Västerhaninge 1955, utanför matsalen i den nybyggda skolan. Lärare är Börje Larsson.

etc. Många var nära pensionen, så inom några få år var de borta, och en ung lärarkår kom i stället.

Redan då, 1953, var föräldrarna delaktiga och intresserade av skolarbetet, åtminstone mammorna. Av fäderna var det bara någon enstaka som tog kontakt. Men några mammor bildade en grupp som hjälpte mig med olika arrangemang för barnen vid utflykter och fester och inför en liten skolresa till Uppsala och Sigtuna, då vi var borta ett par nätter. Önskemålen och resurserna var inte så stora på den tiden.

Mitt tredje år som lärare blev jag anställd som eo, extra ordinarie, och med månadslön. Då var den nya skolan i Västerhaninge i det närmaste färdigbyggd och vi flyttade in i en modern skola. En enplans byggnad i två delar med stora sadeltak över centrala korridorer med salar på båda sidor. Antalet klassrum var sex. Dessutom fanns två slöjdsalar för trä- och textilslöjd, en matsal och lärarrum. De långa mörka korridorerna fick lite indirekt ljus genom takfönster, som dock genast började läcka in vatten vid snö- och regnväder.

När höstterminen började och jag tog emot min klass, en sexa, fanns det inga bänkar för eleverna. Det blev upprop på stående fot. Men vi kom igång med undervisningen efter några dagar. Efter två veckor kom skolinspektören från Stockholm på besök. Han var en välkänd skolman och läroboksförfattare. Den som var ung och grön blev målet för ett lektionsbesök, alltså jag, och han satt av en geografilektion, lyssnade och iakttog. Efter lektionen kom han med några kommentarer och råd, bl a att jag borde ha haft en övningskarta till hands för varje elev att arbeta med. Jag tänkte då och undrade var jag skulle ha fått tag på den? För några dagar sedan hade vi inga bänkar och stolar, en lärobok hade vi fått men att ta fram en stencilerad karta över Brasilien var inte lätt, när det inte ens fanns en stencileringsapparat på skol-expeditionen. Han borde ha förstått vår situation bättre, den gamle skolmannen, tyckte jag. Men det sa jag inte till honom. Respekten för överordnade var stor.

Att få besök av skolinspektören vändades varje lärare för under femtiotalet. Dessa försvann sedan men idag 1998 talar skolministern om att inrätta kontrollorgan för att bevaka kvaliteten på undervisningen. Allt går igen. Det har ju varit så med mycket under min lärartid. Nya läroplaner har kommit och gått. Man har förkastat beprövad

erfarenhet av undervisning men resultaten har också blivit brister i många barns förmåga och kunnande.

Under åren 1954-60 i den nya Ribbyskolan undervisade jag bara i åk 7 och 8. Steget var taget in i det kommande högstadiet. Från dessa klasser hade som regel de bäst begåvade gått till realskolor och läroverk, men det fanns många duktiga och begåvade ungdomar kvar också. Alla hade inte möjlighet eller en önskan att studera vidare.

I åk 7 var det samma ämnen som tidigare men mera slöjd och hemkunskap. I åk 8 upptog yrkesteori och yrkespraktik en stor del av schemat. Eleverna fick välja ett yrke som de gick ut till tre dagar i veckan. Det kunde vara inom hushåll, handel, sjukvård eller som målare, fotograf, frisör, sömmerska m m. Yrkesteori läste eleverna ett par lektioner i veckan med hjälp av brevkurser på Hermods. De var alltså i skolan återstående tre dagar av sexdagarsveckan, då vi hade matematik, modersmål, kristendom, naturkunskap och gymnastik. För min lärartjänstgöring innebar det att jag hade två klasser.

Som exempel på vad dessa yrkeskontakter betydde för många kan jag nämna en av mina elever från dessa år. Han fick yrkespraktik – pryö eller prao som det kom att heta senare – i en cykelverkstad i samhället. Han blev sedan anställd efter skolans slut och idag äger han själv denna verkstad och affär, som har utvecklats till ett litet företag.

Enhetsskolan och ämnesbehörighet

Under slutet av 50-talet förstod man att folkskolan snart skulle försvinna och tas över av enhetsskolan med nya läroplaner och obligatorisk skolgång till åk 9. Realskolorna skulle upphöra. Det gällde för den nya skolan att ha utbildade lärare på akademisk nivå. Många unga folkskollärare började läsa ettbetygskurser i olika skolämnen för att få behörighet, i första hand till ämneslärare, som det krävdes två betyg för plus vissa specialkurser och pedagogik. För adjunkskbehörighet för folkskollärare måste man ha minst fyra betyg i vissa ämneskombinationer.

Jag bestämde mig för att läsa geografi för att längre fram kombinera det med biologi, en typ av lärartjänst som då kunde sökas. Den försvann senare då geografiämnet fördes ihop med historia och samhällskunskap. Hösten 1957 begärde jag tjänstledigt för studier, vilket beviljades av skolstyrelsen och började på Geografen vid Stockholms

Högskola som det hette då. Universitet blev det inte förrän 1964. Det var ett intressant och givande studieår för mig, men det tog tre terminer för mig att klara av de två betygen. Vårterminen 1959 fortsatte jag med zoologi, ett-betygskursen vid Stockholm Högskola. Efter den terminen hade jag tre betyg. Det som fattades var botaniken, som jag fick tillfälle att göra sommaren och hösten 1964. Efter ett par år fick jag en adjunktstjänst på min skola.

Efter studierna gick jag tillbaka till mina klasser i 7 och 8 i Ribbyskolan fram till 1960. Förutom ämnesbetygen krävdes det praktik från högstadiet i två år för att vara behörig att söka ämneslärartjänst, och eftersom högstadiet inte hade införts i kommunen ännu, måste jag ta tjänstledigt för att få sådan praktik i Stockholms skolor. Där fick jag en tjänst i Fruängens nybyggda högstadium i ämnena biologi, geografi, matematik, fysik och kemi och blev kvar där i två år. Under tiden infördes högstadiet i Västerhaninge, så jag kunde återvända dit 1962.

Första lärartjänsten på högstadiet

I Fruängsskolans högstadium kom jag in i en skolmiljö som var anorlunda på flera sätt. Det var en förortsskola och hörde till Stockholms skoldirektions verksamhetsområde. Rektor var en äldre, rutinerad skolledare, så man kände genast att det var en välskött skola, trots att verksamheten varit igång ett år bara. Eleverna kom från hyreshus och villaområden i närheten men det fanns också de som reste ut från Södermalm till Fruängen och alltså var riktiga storstadsbor. Jag blev klassföreståndare för en klass i åk 7 men som ämneslärare hade jag undervisning flera klasser i biologi, kemi, geografi och matematik. Biologiinstitutionen fick jag ansvaret för. Den skulle utrustas med ny materiel och det blev min uppgift att göra det.

Undervisningen var strikt ämnesbunden och för eleverna fanns ett tryckt schema med förkortningar på ämnen, lärare och lokaler att följa under skoldagen. De måste förflytta sig till institutionerna och ämnesrummen på egen hand och möta de olika ämneslärarna på det sätt, som blev normen för högstadiet i fortsättningen. Det fanns lärare med akademisk utbildning i språk men också flera folkskollärare, som hade läst matematik, fysik och kemi på terminslånga fortbildningskurser. Läroplanen för grundskolan kom ju först 1962, så de timplaner vi

följde, var de som gällde för enhetsskolan. Det fanns t ex alternativkurser i matematik och kemi, en nivågruppering som sedan togs bort.

Läsåret 1961-62 började med planeringsvecka den 24 augusti och uppropet var 31 aug. Det 39 veckor långa läsåret slutade fredagen 8 juni. Skoldagen började kl 08.00 och började alltid med morgonsamling. Den sista lektionen för dagen slutade 15.55. Lördagen var ännu arbetsdag med sista lektion kl 13.20. Det skulle dröja ännu några år innan den lediga lördagen infördes. Läsåret 1961-62 var min undervisningstid 29 veckotimmar varav tre var laborationstimmar i fysik och kemi. Min klass hade då hunnit till åk 8.

Som vanligt förekom många andra aktiviteter än lektionerna:

- skrivningar i aulan som skulle vaktas
- biologiexkursioner för mina klasser men också som en friluftsdag med naturstig för alla ca 330 elever. Den krävde mycket planering och förarbete.
- museibesök inne i huvudstaden på Naturhistoriska Riksmuseet och Nationalmuseum,
- kollegier
- betygskonferenser vid terminssluten
- friluftsdagar anordnade av idrottslärarna med med övriga lärares medverkan
- kvarsittning och läxhjälp efter skoldagens slut
- pedagogisk kontakt med barnavårdsnämnd och polis
- åhörardagar och föräldramöten av typen "öppet hus"
- studiedagar m m.

I övrigt var undervisningen av traditionell katedermodell med genomgång av läraren av ett avsnitt, övningsuppgifter på ett arbetsblad, läxförhör, läxprov och ibland prov på större avsnitt. Det fanns skrivschema upprättat av studierektor för prov i matematik, svenska, tyska och engelska. Flera lärare hade liksom jag flera klasser i matematik och NO, andra mera inom SO-ämnena. Självklart kunde man då integrera de egna lektionerna, men däremot förekom inte mycket samordning med flera lärare. Projekt och ämnesövergripande arbetsformer i ordnad form var inte vanliga. Vissa inslag förekom som t ex föredrag av utomstående personer då alla samlades i aulan. Så inbjöd jag en gång den kände naturfilmaren Jan Lindblad, som berättade om djur och härmade fågelläten, som eleverna önskade höra.

Ett nytt inslag i undervisningen var TV-program, då vi samlades i ett rum där en TV-apparat var placerad, för att mitt på förmiddagen kl 10.00 se program som passade in i kurserna. TV var inte så vanligt i hemmen vid den här tiden. Själv köpte jag min första TV 1961.

Elevunderlaget var här i Fruängen mera fullständigt än jag hade mött förut i mina folkskoleklasser i åk 7 och 8. Några från årskursen hade nog gått till läroverk inne i Stockholm, men i stort sett fanns hela skalan av begåvningar med. Några fick också höga betyg, AB och A, i sina terminsbetyg, men det blev ju också B och Bc för andra i klassen. Minns inte att det var några större ordnings- och disciplinproblem. Uppföljningen var dock rätt noggrann med anteckningar om sen ankomst, dålig läxläsning, glömda böcker, störningar på lektioner etc. Allt redovisades på klasskonferenser och rektor och studierektor engagerade sig verkligen för att rätta till det som inte var så bra. Uppförande- och ordningsbetyg fanns ännu kvar.

När de två åren hade gått, stod jag i valet och kvalet att vara kvar eller återgå till min hemkommun. Jag blev erbjuden fortsatt tjänst i Fruängen men problemet var den långa resvägen med tåg och buss eller bil från mitt hem till arbetsplatsen. Jag hade hus och familj med tre barn och en flyttning in till någon av Söders förorter lockade mig inte. Med saknad och vemod lämnade jag i juni 1962 Fruängens skola och de trevliga eleverna och arbetskamraterna där.

Högstadiet på Ribbyskolan i Västerhaninge

Under min frånvaro hade enhetsskolan införts och en högstadiebyggnad uppförts som togs i bruk vid höstterminens början 1962. Men det fattades mycket av inredning och utrustning och eftersom jag var lite "varm i kläderna" vad det gällde högstadiets krav och behov, så gav mig rektorn i uppdrag att utrusta institutionerna på den nya skolan. Det blev många besök på Norstedts och andra skolfirmor i rektors sällskap, innan lokalerna kunde fyllas med undervisningsmateriel för biologi, kemi, fysik och geografi.

Den nya byggnaden var en typisk skola från 60-talets början, när kommunerna runt om i landet byggde för grundskolan. En vacker och rejäl byggnad med röda tegelfasader och platt tak, två våningar samt souterrainvåning. Stor aula och verkstad för teknikundervisning, salar och institutioner. Rymlig skåphall, lärarrum och administrativa loka-

Biologilektion i Ribbyskolan 1963.

Biologiexkursion med elever från Börjes klass på Ribbyskolan 1965.

ler för rektor, studierektor, syokonsulent och expedition. Denna skola var kommunens största utgift någonsin, ca 6 miljoner, för en skola för ca 400 elever. Idag skulle de pengarna inte räcka ens till en enkel upprustning.

Den första årgången i åk 7 hade kört igång redan 1961 i den gamla folkskolans lokaler samtidigt som de sista folkskoleklasserna i åk 8 avslutade sitt år. Några nya lärare hade tillkommit, folkskollärare och några få akademiker med språk som undervisningsämne. Inom de närmaste åren kom flera behöriga ämneslärare och fyllde upp de vakanser som fanns.

Efter tre år var elevantalet ca 400 som skolan var byggd för men i slutet av sextiotalet började antalet stiga och tidvis måste skolan ta emot 600-650 elever. Det byggdes provisoriska lokaler, paviljonger, på skolgården av sämre standard, som medförde otrivsel för alla. Vid åtminstone ett tillfälle brändes dessa ned avsiktligt. Vantrivseln visade många uttryck. Stora skåphallen var utrustad med elevskåp gjorda av trä och en lucka av träfiber. Dessa började man slå och sparka sönder och efter en tid såg skåpen bedrövliga ut. Det slutade med att skåpen togs bort och eleverna hade inte någon plats att förvara sina böcker under dagen. De flitiga och studiemotiverade måste bära med sig sina böcker under hela dagen i en väska eller ryggsäck.

Ett ständigt problem var rökningen som var förbjuden på skolan och skolgården. Eleverna försvann på rasterna ut i buskarna utanför gården. Senare inrättades rökruta, där eleverna måste ha målsmans tillstånd för att få röka. Det var ingen rolig uppgift för rastvaktande lärare att tränga in i klungan av rökare och kontrollera korten.

Ännu svårare blev problemen och motsättningarna mellan elever och lärare när knarket dök upp i slutet av 60-talet. Bara antydning om att någon elev sysslade med knark, rev upp stormar av känslor. Under en tid kom rektor i konflikt med föräldrar, när han sökte samarbete med vissa elevers föräldrar för att få stopp på knarket. Som biologilärare bedrev jag undervisning om droger och tillsammans med skolsköterskan hade jag kampanjer mot knarket. Har frågat mig efteråt om dessa verkligen var av godo. Väckte det koncentrerade sysslandet i grupparbetsform med hasch och andra droger istället en viss nyfikenhet? Vi rådde i varje fall inte på knarkets fortsatta utveckling.

I början av 60-talet fram till 1965-66 gällde fortfarande tilltalsorden "Magistern" och "Fröken" i samvaron med eleverna. Du-reformen

började tränga på och en del elever sa "Du" till läraren, särskilt kanske i spända situationer men även i vanliga samtal. Som så ofta sätter lärare olika gränser för vad man tolererar av oordning och disciplin, så även här. På ett kollegium var några mycket upprörda över elevernas du-ande av sina lärare och krävde ett förbud på skolan. Minns inte att det blev ett sådant. Vi måste finna oss i att det var en förändring på gång, tyckte flertalet lärare.

Under decennierna 1960-91 snurrade jag runt i ekorrhjulet i treårsintervaller. Jag tog emot en sjuåring och följde den till nian, sedan följde en ny sjuåring osv. En del klasser var lätta att klara, andra kunde det vara problem med. Men jag hade ju flera klasser än min egen. Som klassföreståndare kunde det bli ganska betungande med alla föräldrakontakter, klasskvartar, frånvaroredovisning osv. För att underlätta detta infördes dubbelt klassföreståndarskap. De skönlärarna i slöjd, gymnastik, musik etc hade tidigare inget klassföreståndaransvar men måste sedan dela en klass med annan lärare.

Redan under 60-talet var det stora problem med ordningsfrågor i den nya skolan. På elevvårdskonferenserna redovisade de lärare som hade en klass sina iakttagelser. Det kunde gälla elever som var oroliga och störande eller skolkade, som blev placerade i obs-klass för en tid, ett par veckor eller mera permanent, svaga elever som behövde komma till en hjälpklass med en speciallärare, och mindre förseelser, sen ankomst, fusk, störande prat som medförde skriftliga varningar och kunde leda till nedsatt betyg i ordning eller uppförande.

Min sista nia som jag lämnade 1991, när jag gick i pension, var en lättskött klass och det hade i regel de tidigare omgångarna under 80-talet också varit. Eleverna var studiemotiverade, trevliga i sitt uppträdande och mycket aktiva på sin fritid med t ex idrott. Det inträffade givetvis tråkiga saker också. Mobbningen var en svår företeelse. Varför ger sig ungdomar på en ensam individ bland kamraterna bara för att denne är lite annorlunda? Och hur rättar man till det på bästa sätt? Ständiga kontakter med klassen och föräldrarna för att stötta offret. Det hjälpte inte helt, därför att de värsta smällarna fick han eller hon ute bland andra elever i skolans korridorer.

Anslagen för undervisningen – förändringen

Under mina sista år hade inte de ekonomiska åtstramningarna drabbat

skolan så hårt ännu. Speciallärarna fanns ännu kvar och tog hand om elever med läs- och skrivsvårigheter i en mindre klass i lugn miljö, det fanns medel att köpa en lärobok i varje ämne till varje elev, på ämneskontona fanns det tillräckligt med pengar för inköp av förbrukningsmateriel i slöjd, kemi, fysik, biologi etc, halvklasser i laborativa ämnen, medel till studiebesök och resor till museer i Stockholm m m. Allt var självklarheter sedan många år. Så icke nu längre enligt mina gamla kollegor. Flera lärare har fått sluta, klasserna har blivit större, inga nya läroböcker och inga pengar för att köpa in ny undervisningsmateriel. Kraven på lärarna har ökat genom en fast tid i skolan även utanför lektionstiden; planering tillsammans i lärarlag, andra former av konferenser.

Lärarprofessionen

När jag kom ut som ny folkskollärare, så möttes man av en viss aktning av föräldrar och barn men även av myndighetspersoner i det lilla samhället. "Lärarn" var i många småsamhällen och socknar en viktig person sedan gamla tider och lite av detta fanns kvar ännu på 1950-talet. Minns t ex hur skolpojkar som satt i väntsalen på järnvägsstationen på kvällen och tjuvrökte, gjorde förtvivlade försök att gömma cigaretten, när jag råkade komma förbi på väg till tåget. Det gör knappast någon fjortonåring idag. Attityden går igen i andra relationer mellan elev och lärare. Man är mera på samma "nivå" på gott och ont. Det blir ju en naturligare samvaro genom att man är kamratligare. Men bristen på all respekt för den vuxne kan ju spåra ur, och störa undervisningen för många andra barn.

En bra lärare skall kunna fånga elevernas uppmärksamhet genom att erbjuda en variation och omväxling av arbetsuppgifter och undervisning från katedern. För läraren gäller det att vara väl förberedd för lektionen. Ett lockande innehåll med uppgifter som alla klarar, är det bästa medlet att hålla ordning och få respekt för sitt arbete. Idag är lärarens status låg ute i samhället och vad jag förstår även hos eleverna, åtminstone i högre klasser och på gymnasiet.

Den första "spiken i kistan" slogs in redan på 70-talet, när politikererna tog bort ordinarietjänsterna och nästa kom, när kommunaliseringen genomfördes. Tidigare kunde jag söka en ledig tjänst var som helst i landet och ta med mig mina betyg och tjänsteår, numera ska jag

stå högt på kommunens rankinglista för att över huvud taget få en tjänst kommande år. Det sänkte verkligen lärarnas status.

Fortbildning

När grundskolan körde igång och under de kommande åren var fortbildningen livlig och gynnades med B-avdrag, när man måste vara borta från sin tjänst. Många lärare använde en del av sommarferien för kurser. Själv gick jag på biämnescurser och miljövårdskurser flera somrar. För biologiämnet fanns det humanbiologiska kurser, som jag hade stor nytta av, då de var förlagda till sjukhus, t ex Karolinska, anordnade av Biologilärarnas förening med stöd av SÖ.

Ämneskonsulenter på Länskolnämnden stod också för en regelbunden fortbildning på studiedagar. Kvaliteten sjönk påtagligt när skolan eller kommunen på egen hand skulle ge ett innehåll åt studiedagen. Det blev mest grupparbeten och diskussioner mellan kolleger som träffades dagligen ändå.

Lärarjobbet för mig

Jag har tyckt om att vara lärare. Att varje dag möta unga människor

Klass 9 E på Ribbyskolan 1991, Börjes sista klass före pensioneringen.

har varit stimulerande. De har lämnat skolan efter några år, nya har kommit istället och så har det rullat på. Jag har blivit äldre förstås men ändå känt respons och respekt för kunskande både av elever och kollegor. Efter de 60 åren började dock krafterna att avta och det var skönt att få slå av på takten med delpension de sista fem åren.

När man lever kvar i samma bygd hela livet så stöter man ibland på sina gamla elever och det är spännande att höra hur livet blev för dem efter skolan. Det är roligt när de känner igen den gamle magistern och kanske minns något speciellt från våra gemensamma skolår.

Hem och skola

Kontakten med föräldrarna har alltid varit viktig och självklar för mig men på det personliga planet. Det har gällt föräldrarna till barnen i min klass. På Ribbyskolan fanns dock tidigt en Hem och Skola förening. Redan i slutet av 1950-talet var den etablerad och har sedan verkat genom åren. Själv har jag inte varit aktiv i denna.

Framtiden för läraren

Efter fyrtio år i som lärare är man luttrad och har svårt att tro att den nya tiden ska medföra så fantastiska förändringar inom undervisningen, som man tycks tro på sina håll. En ung människas förmåga att lära sig och vara mogen att förstå abstraktioner kan ju inte ändras trots alla datorer. Barnet måste få vägledning och goda förebilder. Det måste få möjlighet att träna motorik, estetiskt sinne, fantasi, öva läsning och skriva texter. Hörde nyligen talas om ett föräldramöte för åk 4, där en pappa på fullt allvar sa, att det var meningslöst, att barnen skulle lära sig räkna och skriva handstil i våra dagar. Det finns ju datorer och miniräknare som i framtiden blir ännu mera avancerade. Varför skulle då dagens unga sitta och skriva med en penna på ett papper?

Datorn och barnets eget arbete på skärmen kan aldrig helt ersätta en ämneskunnig och inspirerande lärare och hans eller hennes kreativa verksamhet i klassrummet. Jag tror att de måste lära sig räkna och skriva med penna i hand allt framgent.

En bra lektion som jag höll på 50-talet var pedagogiskt ganska lik den som jag höll på 90-talet, och så har det varit sedan Sokrates dagar. Människans intellekt och fattningsförmåga har nog inte ändrats så mycket på 2000 år.